

903 Omvandling och konkurrens i skogsindustrin

JAN BRÖMS

skogsindustrins
struktüromvandling
och expansions
möjligheter

Om hela den nuvarande förbrukningen av skog skulle ligga i Götaland, Svealand och Gävleborgs län skulle avverkningskostnaderna per år förbilligas med 400 miljoner kronor. Med nuvarande produktion skulle vi helt kunna avstå från de norrländska skogarna. Detta visar en kalkyl i Lars Wohlins nyligen publicerade avhandling om skogsindustrins struktüromvandling, där tyngdpunkten i framställningen just ligger på kapitalets roll för den tekniska utvecklingen.

Man brukar skilja mellan två typer av produktivetsutveckling: dels den investeringsbundna utvecklingen och dels sådana produktivetsförbättringar som följer av ökad yrkesskicklighet, effektivare produktionsflöden, förbättrad administration m m. En ibland använd sammanfattande benämning på de senare är vardagsrationaliseringar. Att göra en klar avgränsning mellan investeringsbunden teknisk utveckling och sådan utveckling som är oberoende av investeringar är i och för sig inte lätt. Men uppenbart är att olika industribranscher skiljer sig åt högst avsevärt i sättet på vilket de får sin tekniska utveckling.

Inom exempelvis konfektionsindustrin kommer en mycket stor del av produktivetsförbättringarna därav att företagen lyfter sig själva i håret och utnyttjar det givna produktionskapitalet mera effektivt, inom andra branscher sker motsvarande effekt genom att de slutgiltiga produkterna förbättras utan att de arbetsinsatser som ligger bakom dem ökas i motsvarande mån.

Slutligen finns det ett antal branscher som för sin produktivetsutveckling är i det närmaste

helt beroende av att produktionskapitalet förnyas och förbättras genom investeringar. Det senare gäller i första hand de mycket kapitalintensiva branscherna av processkaraktär, på vilka massa- och pappersindustrin är ett gott exempel.

När Lars Wohlin i sin nyligen publicerade utredning på Industriens Utredningsinstitut analyserar skogsindustrins struktüromvandling är det därför naturligt att tyngdpunkten i framställningen ligger just på kapitalets roll för den tekniska utvecklingen. Kapitalkostnaderna vid en ny massa- eller pappersanläggning dominerar helt över lönekostnaderna. För en modern mas-safabrik utgör kapitalkostnaderna närmare 80 procent av förädlingsvärdet, medan återstående — ungefär 20 procent — består av lönekostnader. Inom pappersindustrin är siffrorna ungefär desamma. Vad mera är: dessa relationstal har gällt under hela den 15-årsperiod som analyseras i utredningen. Dessa relationstal är av en helt annan storleksordning än i de flesta andra branscher.

Totalt sett har produktivetsutvecklingen inom branscherna utvecklats på samma sätt —

eller något bättre — än industrin i sin helhet. Enligt långtidsutredningen steg produktiviteten under 50-talet med 3,8 procent per år mot 3,5 för hela industrin. Under 60-talet var motsvarande siffror 6,4 respektive 6,2 procent. Men bakom denna jämna stabila utveckling döljer sig produktivitetsskillnader av mera spännande storleksordning. Wohlin har kommit åt dessa förhållanden genom att studera data för varje enskild massa- respektive pappersanläggning i landet. Här ligger något av det unika i denna utredning. Medan man i flertalet branschstudier brukat laborera med genomsnittssiffror av olika slag har i denna studie fångats in hela det spektrum av individuella skillnader som ligger i industristrukturen.

Det visar sig exempelvis att arbetsproduktiviteten hos de bästa anläggningarna är ungefär fyra gånger så hög som i den sämsta gruppen inom såväl massa- som pappersindustrin. En överflyttning av produktion från den sämsta gruppen till den bästa skulle således i princip för denna del av produktionen innebära en produktivitetsförbättring med 400 procent. I genomsnitt är de bägge branschernas produktivitet ungefär halva den som gäller i de bästa anläggningarna.

• Hög kapitalintensitet

Ett annat sätt att beskriva samma förhållande är att konstatera att medan lönekostnaderna inom den sämsta gruppen anläggningar utgör nästan hela förädlingsvärdet så utgör dessa kostnader som ovan nämndes endast drygt 20 procent inom den bästa gruppen. Men trots dessa väldiga skillnader behöver en strukturomvandling med denna innebörd inte ställa sig ekonomisk. Anledningen är den mycket höga kapitalintensiteten inom branschen som gör just arbetsproduktiviteten mindre intressant. Det är kapitalkostnaderna som räknas vid en nyinvestering.

Som en illustration till detta kan kostnadsstrukturen för saluvärdet inom massa- och pappersindustrins bästa anläggningar anges:

	Massa	Papper
Lönekostnader	9 %	11 %
Kapitalkostnader	32 %	37 %
Virkeskostnader resp kostnader för massa	43 %	36 %
Övriga kostnader (energi, kemikalier m m)	16 %	16 %
	100 %	100 %

Som synes av denna fördelning utgör förädlingsvärdet (dvs löne- och kapitalkostnaderna) endast 41 respektive 48 procent av de bästa företagens saluvärde. I saluvärdet ingår också råvarukostnaderna som än mera betydande komponenter. Dessa kostnader är därför i sin tur av fundamental betydelse för vad som sker inom den samlade skogsnäringens industridel. Till detta skall vi återkomma.

• Produktivitetstillväxt garanterad

De produktivitetsskillnader som föreligger mellan moderna och gamla anläggningar innebär att massa- och pappersindustrierna har en betydande produktivitetstillväxt garanterad bara man investerar. Nyinvesteringar och expansion ger automatiskt bättre produktivitet. Wohlin räknar ut att även om den tekniska utvecklingen stått helt still sedan 1950, men de kapacitetstillskott som skett inom branschen fram till 1964 skett med en teknik som motsvarar den 1950 bästa tillämpade tekniken, så skulle redan det motsvara ca 60 procent av den faktiska produktivitetstillväxten. Det är således fråga om en strukturomvandling som bör ses och bedömas på mycket lång sikt.

Utredningen ger en god inblick i på vad sätt investeringarna skapar dessa långsiktiga produktivitetsförbättringar. En viktig faktor är skalfördelarna. Man kan grovt räkna med att produktionskostnaderna vid ett kapacitetstillskott i större anläggningar ligger mer än 10 procent under den genomsnittliga produktionskostnaden. Vid mindre anläggningar är motsvarande kostnadsänkning 20 à 30 procent. Rent tekniskt ser man för närvarande inga gränser där en ökad produktionsskala vänds till en nackdel.

• Successiva utbyggnader

Men dessa skalfördelar är inte genomgående. Gruppen "de tre bästa företagen" är inte identisk med de tre största företagen. Skalfördelarna utnyttjas heller inte i praktiken genom att nya stora anläggningar byggs på de gamlas bekostnad. Tvärtom är det så att industrins expansion till huvudparten sker genom en successiv utbyggnad av gamla anläggningar. I gruppen "de tre bästa företagen" har under den analyserade 15-årsperioden förekommit endast fyra separata anläggningar.

En intressant aspekt av den produktivitetstillväxt som skett är hur man genom förbät-

rad teknik dels kunnat komma fram till slutprodukter av bättre kvalitet, dels kunnat tillvarata skogsråvaror av sämre kvalitet. Detta illustreras genom en jämförelse av förädlingsvärdets andel av saluvärdet mellan de bästa anläggningarna och branschgenomsnittet. 1964 var, som vi ovan visat, förädlingsvärdeandelen hos de bästa anläggningarna 41 procent. I genomsnitt för branschen är motsvarande tal endast 34 procent. Skillnaden visar hur man i de bättre anläggningarna lyckats öka utbytet i förädlingsprocesserna genom att exempelvis tillvarata björkved och att minska spillet av fiber.

Avslutningsvis kan det finnas anledning att något beröra de slutsatser Wohlin kommer fram till vad gäller skogsråvarornas betydelse och därmed också skogsindustrins utvecklingsmöjligheter. Frågan har en mycket stor aktualitet inte minst därför att en snabb ökning av branschens produktion skulle vara värdefull som ett medel att förbättra den nu otillfredsställande svenska bytesbalansen. Varje produktionsökning ger ett omedelbart utslag i form av ökad export. Att expandera produktionen utgör också ett mycket importsnålt sätt att öka den svenska industriproduktionen just genom att i det närmaste hela branschens saluvärde bygger på inhemsk produktion. I den meningen är branschen för närvarande näringspolitiskt mycket intressant.

• Missvisande virkesbalans

Men en utbyggnad av industrin är förknippad med åtskilliga komplikationer som har att göra med råvaruförsörjningen. Inte så att råvaror skulle saknas inom landet. Tvärtom finns i Sverige, som visas i utredningen, högst betydande reserver av skogstillgångar. Författaren visar

också hur de sk virkesbalansutredningarna förlöpande gett en missvisande bild av de avverkningsbara kvantiteterna och därigenom kanske indirekt hämmat utbyggnadstakten inom industrin. De faktiska överskottstillgångarna utgör ett potentiellt exportutbud. Problemen har att göra med vilka priser som skogsindustrin kommer att behöva betala till skogsägarna när de ökar sin efterfrågan. Här gör sig två motstridiga tendenser gällande vilka är av stor betydelse för utbyggnadstakten.

• Prisbildningen på virke

Dels visar författaren att den svenska skogsnäringen i sin helhet (dvs skogsindustri och skogsbruk sammantaget) har en mycket stark konkurrenskraft genom de värden som skogarnas rotnetton representerar. Men dels finns här en motsatsställning mellan skogsindustri och skogsägare som har att göra med prisbildningen på virke. Wohlin menar att priset på skog anpassar sig så att nya investeringar ger en normal förräntning på satsat kapital. När avsättningspriserna på skogsprodukter sjunker sker på lång sikt en övervältring från industrin till skogsägarna genom sänkta virkespriser och vice versa.

Men för skogsindustrins utbyggnadsplaner gäller en annan typ av kalkyler. Priset på råvara noteras vid fabriksportarna. En ökad efterfrågan innebär att avverkningen måste utsträckas till längre bort belägna skogar. Detta ökar transportkostnaderna och innebär också ett utnyttjande av mera svårtillgängliga skogar. Men för att en sådan avverkning skall bli attraktiv

krävs högre priser vid fabriksportarna. Detta högre pris kommer då att gälla inte endast de marginella kvantiteterna utan också alla övriga inköp. Genom att öka sin efterfrågan måste således skogsindustrin betala ett högre pris också på de kvantiteter den redan nu köper. Detta är vad som brukar kallas en monopsonistisk situation.

- **Egna skogar avverkas mest**

I praktiken kan konsekvenserna av detta utläsas i det sätt på vilket avverkningen i landet sker. Man finner att skogsbolagen i mycket hög utsträckning söker avverka sina egna skogar för att inte pressa upp priserna på de kvantiteter de köper från de enskilda skogsägarna. Avverkningen på de senare är därför låg i förhållande till tillväxten. På det sättet får vi en situation som kännetecknas av ett totalt sett lägre utnyttjande av landets skogar, en inoptimal avverkning i meningen att det inte nödvändigtvis är de mest lämpade skogarna som avverkas, mindre anläggningar, dvs ett mindre effektivt utnyttjande av skalfördelarna i produktionen och en långsammare utbyggnadstakt inom industrin.

Dessa förhållanden är mest uppenbara om man ser till södra Sverige där de enskilda skogsägarnas position är stark. I en kalkyl kommer Wohlin fram till att hela den nuvarande förbrukningen av skog i princip skulle kunna ligga i Götaland, Svealand plus Gävleborgs län och att detta skulle förbilliga avverkningskostnaderna med 400 milj kr per år. Med nuvarande produktion inom skogsindustrin skulle vi således i princip helt kunna avstå från de norrländska skogarna — och tjäna på det. Situationen i södra Sverige karaktäriseras av Wohlin som en slags ständigt pågående förhandling mellan ka-

pitalägare som överväger att investera där och skogsägarna. Denna förhandling har dock endast i begränsad utsträckning lett till resultat.

- **Statliga subventioner?**

Författaren skisserar olika tänkbara vägar att få fram ett resultat i denna utdragna förhandling med stora samhällsekonomiska kostnader inblandade. Han diskuterar på ett ställe att staten kan gripa in för att subventionera avverkningen av vissa marginella kvantiteter så att dessa inte tillåts påverka hela prisnivån. En annan modell skulle vara att skogsägarna själva svarar för investeringarna. Men den lösningen hämmas av att skogsägarna inte har kapitalresurser i den omfattning som här skulle bli nödvändigt. En ytterligare lösning skulle vara att skogsägarna förband sig till långsiktiga leveransavtal i vilka priset görs beroende av förändringar i världsmarknadspris och produktionskostnader. Detta skulle minska risktagandet för den skogsindustri som svarar för investeringarna och påskynda en utbyggnad.

Genom diskussionen av dessa och andra frågor har Wohlin presenterat ett material och en referensram som gör det spännande att under de närmaste åren följa spelet om södra Sveriges skogar. Det är stora summor pengar och viktiga samhällsekonomiska frågor det handlar om. I det avseendet är utredningen ett föredöme — boken är nämligen skriven med inriktningen att belysa vad som är viktiga och väsentliga samhällsproblem.

